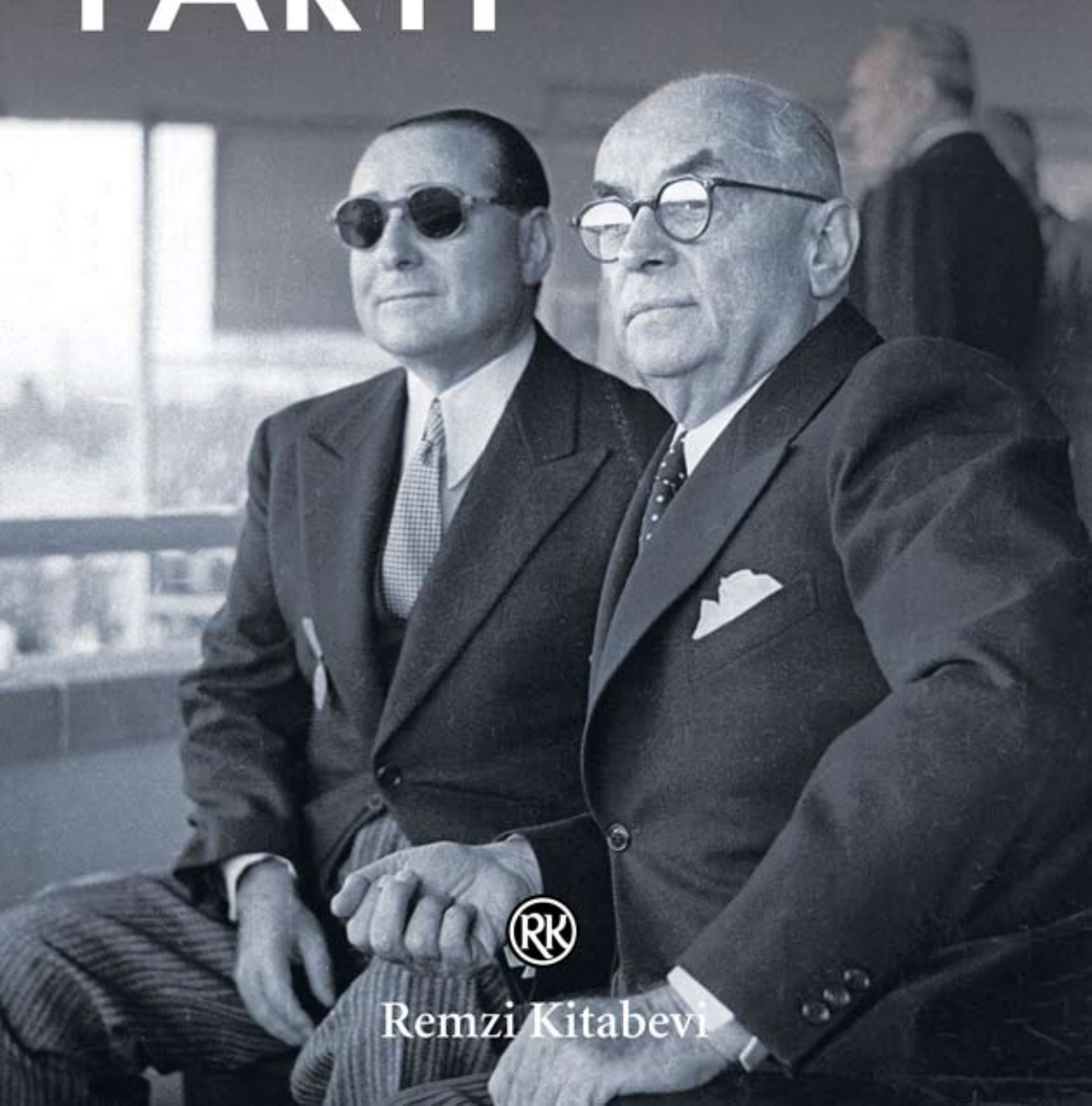

TURAN AKINCI

DEMOKRAT PARTİ

1946-1960

Remzi Kitabevi

TURAN AKINCI 1952 yılında İstanbul’da doğdu. Yeniköy İlkokulu’nun ardından 1971’de İstanbul Erkek Lisesi’nden mezun oldu. 1977’de DGSA Mimarlık Fakültesi’ni yüksek mimar olarak bitirdi. 1978 yılında Almanya’da lisansüstü çalışmalar yaparken Ortaçağ kentlerinin restorasyonu ve tarihsel çevre uygulamalarında bulundu.

Kurucusu olduğu sanayi kurumlarında 35 yıl görev yaptı. Emekliliğinin ardından İstanbul’da 2000 Osmanlı yapısının tanıtıldığı internet sayfasıyla geniş kesimlere ulaştı. Tanimat sonrası Osmanlı liman kentleri üstüne çalışmalarını sürdürmektedir.

Osmanlı’da Selanik (2017), *Beyoğlu* (2018), *Cumhuriyet’te Beyoğlu* (2019), *İstanbul: Dersaadet* (2020) yazarın kent kültürü kitaplarıdır. Önemli tarihsel dönüşümlere ilişkin çalışmaları şunlardır: *Suikast* (2017), *Sürgün* (2018), *İsyan* (2018), *İşgal* (2020) ve *Galata* (2021).

Turan Akıncı, *Beyoğlu* kitabıyla 2018 yılı Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü’ne, 2019 yılında da Sarı Siyah Kültür Ödülü’ne değer görüldü.

www.turanakinci.com

TURAN AKINCI

DEMOKRAT PARTİ

(1946-1960)

Remzi Kitabevi

DEMOKRAT PARTİ (1946-1960) / Turan Akıncı

© Remzi Kitabevi, 2021

Her hakkı saklıdır.

Bu yapının aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Korkut Tankuter

Fotoğraflar: Anadolu Ajansı (Mehmet Sürenkök s. 2, 38, 376, 436;
BYEGM s. 86, 262); Beril Duman (s. 252); *Cumhuriyet* gazetesi (s. 480);
İnönü Vakfı (s. 26, s. 78)

Kapak fotoğrafı: Mehmet Sürenkök (Anadolu Ajansı)

Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2075-6

BİRİNCİ BASIM: Kasım 2021

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İÇİNDEKİLER

Sunuş, 9

TEK PARTİ DÖNEMİ, 13

1930

Serbest Cumhuriyet Fırkası 15

1940

Köy Enstitülerinin Kuruluşu 21

1945

II. Dünya Savaşı Sonrası..... 27

Dörtlü Tahrir Veriliyor 32

DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU, 37

1946

Demokrat Parti'nin Kuruluşu..... 39

Türkiye İttifak Arıyor..... 45

Milletvekili Seçimleri..... 49

1946 Seçimleri Sonrası 54

1947

Demokrat Parti I. Kongresi..... 61

Başbakan Peker'in İstifası..... 68

1948

Demokrat Parti'de Çatlak 73

1949

CHP Hükümeti Değişiyor 79

Demokrat Parti II. Kongresi..... 81

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARDA, 85

1950

Milletvekili Seçimleri..... 87

Genel Seçim Sonuçları 106

Demokrat Parti İktidarda..... 112

İktidarın Uygulamaları 119

Kore'ye Asker Gönderiyoruz 126

1951	
Halkevleri'nin Kapatılması	139
1952	
İktidarın Kalkınma Planı Yok	149
Dış Politikada Savrulmalar	151
Necip Fazıl Kısakürek'e İlk Destek	152
Türkiye'nin Nato'ya Girişi	154
Hüseyin Cahit Yalçın	155
Osmanlı Hanedanı'na Af	157
Ahmet Emin Yalman'a Suikast	158
Demokrat Parti ve İrtica	163
Anayasa Dilinin Değişmesi	165
1953	
Türk Milliyetçiler Derneği	169
Balkan Paketi Kuruluyor	170
Atatürk'ün Naaşı Anıtkabir'de	171
CHP'nin Mallarına El Konuyor	174
1954	
Bayar'ın Amerika Ziyareti	179
İktidarın Ekonomi Adımları	183
Basına Getirilen Yasaklar	184
Milletvekili Genel Seçimleri	186
Genel Seçim Sonuçları	191
1954 Seçimleri Sonrası Hükümet	196
Fatin Rüştü Zorlu Kabinede	199
Millet Partisi Kapatılıyor	204
1955	
Bağdat Paketi Kuruluyor	211
Hükümet Kredi Arıyor	212
İstanbul'da Hilton	215
İktidarın İspat Hakkı Sorunu	216
Menderes'in Özel Hayatı	222
Kıbrıs Sorunu Başlıyor	224
Kıbrıs Türktür Cemiyeti	229
6-7 Eylül Olayları	232
Olayların Perde Arkası	235
Yağma Olayları Sonrası	237
Demokrat Parti IV. Kongresi	242
Basına Getirilen Yasaklar	244
Hükümetin İstifası	245
Hürriyet Partisi Kuruluyor	248
1956	
Necip Fazıl ile II. Dönem	253

Siyasette Kırılma Dönemi	253
Ekonomide Kırılma Dönemi	259
1957	
Erken Seçim Arayışları	263
Fuat Köprülü'nün İstifası	265
Ulusal Cephe Kuruluyor	267
Yeni Seçim Kanunu Kabulü	269
Milletvekili Genel Seçimleri	273
Genel Seçim Sonuçları	274
Yeni Menderes Hükümeti	277
1958	
İktidarın Yönetim Sorunları	283
Irak Kralı Faysal Evleniyor	286
Irak'ta Askeri Darbe	288
Ekonomide Moratoryum	290
Siyasette Kırılma	292
Muhalefet Birleşiyor	292
Vatan Cephesi ile Ayrıştırma	293
Hürriyet Partisi CHP'ye Katılıyor	300
1959	
Halk Partiden Kopuyor	303
Londra'da Uçak Kazası	304
Necip Fazıl ile Yeni Dönem	307
Muhalefeti Engelleme	308
Uşak'ta İnönü'ye Saldırı	309
İzmir'de İnönü'ye Saldırı	314
İnönü'ye Topkapı'da Saldırı	319
Çanakkale Geyikli Olayları	320
Hükümet Kredi Arayışında	321
1960	
Ege Olayları Mecliste	325
Kayseri Yeşilhisar Olayları	326
Tahkikat Encümeni	328
İktidar Körlüğü	343
Encümen Göreve Başlıyor	344
Meydanlar Hareketleniyor	347
Üniversite Olayları	348
Ali Fuat Başgil'in Uyarısı	357
Kızılay'da Olaylar	361
Genelkurmay Başkanına Yetki	365
Parti İçinde Tartışmalar	366
27 Mayıs Askeri Darbesi	372

DÖNEME TOPLU BAKIŞ, 375**Liderler**

Mahmut Celal Bayar	377
Ali Adnan Menderes	389

Laiklik ve Din

Demokrat Parti ve Din	413
Demokrat Parti ve Din Eğitimi.....	421
Milletvekillerinin Din İstismarı	428
Komünizme Karşı Müslümanlık	432

Ekonomi Politikaları

Parti'nin Ekonomik Programı	437
-----------------------------------	-----

Basınla İlişkiler

Demokrat Parti Döneminde Basın	447
--------------------------------------	-----

İmar Hareketleri

İstanbul'un Talanı.....	463
Suriçi'nde Yapılan İmar İşleri	467
Suriçi'nde Yıkılan Osmanlı Eserleri	471
Beyoğlu Yakasında Yıkılan Eserler.....	474

Son Söz, 481**Demokrat Parti Zaman Dizini, 482****Kaynakça, 488**

SUNUŞ

Türk halkı tek parti döneminin sıkı kurallarından bıkmıştı. Ardından yaşanan II. Dünya Savaşı'nın yoklukları halkı bezdirmişti. İktidar sonunda tamamen tek parti bürokrasisine dayanan halktan kopuk bir düzen haline gelmişti. Yurttaşlar doğal olarak kalkınmada, ekonomide, siyasette ve yaşamda yeni açılımlar bekliyordu. Tek parti dönemi demokrasi değildi ve artık sürdürülemezdi.

Türkiye 1946 seçimleri ile çok partili hayata adım attı ve ülkemizde demokrasi olduğu dünyaya duyuruldu. Halk bu beklentilerine 1946 seçimleri sonrasında kavuşamadı zira devlet serbest seçimlere imkân vermemişti, kısaca adil olmayan bir seçim gösterisi yapılmıştı ve CHP bir dört yıl daha iktidarda kaldı.

Demokrat Parti, 1950 seçimlerinde ezici bir çoğunluğu sağladı. 27 yıl süren tek parti iktidarının değişimi Türkiye için yeni imkânlar getirmişti. Seçime giderken Demokratların kullandıkları söylemler halka çekici gelmişti. Ayrıca 1950 seçimlerinde daha demokratik bir seçim sistemi uygulandı. Demokratlar seçimi kazandı ama Anadolu halkı için “demokrat” kelimesi bilinen bir kelime değildi. Halkın büyük çoğunluğu bu sözcüğü telaffuz edemediği için seçim meydanlarında partiye Demirkırat deniyordu. Yurttaşlar ismini söyleyemedikleri bir partiye oy yağdırmıştı.

Demokrat Parti'nin ülke yönetimine geleceği 1946 yılı seçimlerinde belli olmuştu. Parti bu dört sene içinde iktidar için ciddi hiçbir hazırlık yapamadı. Yeni iktidarın hiçbir plan ve programları olmadığı ortaya çıktı. Hatta on yıllık iktidarlara döneminde de plan ve program yapmadılar hatta plandan bahsedemeleri aşağıladılar. Bu o kadar ileri gitmişti ki Başbakan Adnan Menderes'in günlük görüşme planı bile yoktu. Ülke sorunları hep günlük gelişmelere göre alındı. Başbakan, Bakanlar Kurulu toplantısını yarım bırakıp özel konuşmalar yapmaya gidebilecek bir yapıdaydı. Adnan Menderes bilgi ve kültür derinliği olan bir kişi değildi ama hamasetiyle ve halka sıcak gelen hitabetiyle kitleleri etkiliyordu. Bu düzen bir süre sonra Menderes'in baskı dönemine evrildi. Partinin plan ve program olgusu olmayınca hesapsız uygulamalar ile ekonominin düzeni bozuldu.

1955 yılı Demokrat Parti iktidarın kırılma dönemi oldu. Bu dönemden sonra iktidarın yaptığı harcamalar dış borçla finanse edildi. Dış kredi ile inşaat, yol

ve köprü dönemi bir süre sonra tılandı zira ülke 1958 yılı ağustos ayından itibaren dış borçlarını ödeyemez hale geldi. Ortaya Osmanlı Devleti'nden bu yana ikinci moratoryum sorunu ortaya çıktı. İktidar bozulan ekonomiyi saklamak için basına yasaklar getirdi. Basın mensuplarını tutuklattı ve din kartını kullanmayı etkinleştirdi.

Demokrat Parti iktidara gelişinde dini kullanmanın oy getireceğini keşfetmişti ama Celal Bayar Mustafa Kemal döneminin siyasetçisiydi. Cumhuriyet'in laiklik çizgisini bozmaktan çekinirdi, buna karşın partinin ilk uygulaması ezanın Arapça okunmasını sağlamak oldu. Adnan Menderes el altından tarikatlara ve cemaatlere imkânlar yarattı. Dinci yayın organlarına hükümet desteği verildi. Günümüzdeki laiklik karşıtı akımların temelleri bu dönemde atıldı.

Başbakan Adnan Menderes ve kadrosu siyasetin ve ekonominin bozulmasını engellemek için çözümü demokrasi dışına çıkarak diğer siyasi partileri liderlerini tutuklamaya kadar götürdüler. Sonunda Demokrat Parti 1950-1954 yıllarındaki seçimleri kazanarak kendisine verilen imkânı değerlendiremedi ve siyasal tarihimizdeki yerini aldı.

1930

*Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri
Fethi Okyar ve solda beyaz ceketli
Adnan Menderes.*

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Muhalefet Partisi Düşüncesi

1929 yılında dünya büyük bir ekonomik bunalım yaşadı. Yeni kurulmuş olan cumhuriyet daha kendini toparlamadan bir dünya kriziyle baş başa kaldı. Bu da toplumda iktidardan bir hoşnutsuzluğa yol açtı.⁽¹⁾ Uluslararası piyasalarda düşen fiyatlar, Türk ihraç ürünlerinin fiyatlarının da düşmesine neden oldu. Cumhuriyet ile ülkede bir siyasal istikrar sağlanmıştı ama ekonomik istikrar daha sağlanamamıştı.⁽²⁾ Ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde basına yansıyan yolsuzluk söylentileri ülke genelinde huzursuzluğa sebep oluyordu.⁽³⁾ 1930'lu yılların başında CHP'nin halkla olan bağları azalmaktaydı.⁽⁴⁾ CHP halk dışında, dar ve basit bir bürokrat kesimle ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan sermaye sahibi taşralı taraftar kadrosundan ibaret hale gelmişti.⁽⁵⁾

Mustafa Kemal Paşa, ülke siyasetinde oluşan sorunların çözümü için bir muhalefet partisi kurulmasını ciddi bir şekilde düşünmeye başladı ve bu konuyu Selanik'ten bu yana arkadaşı olan Ali Fethi Okyar'a açmaya karar verdi. Okyar o dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin Paris Büyükelçiliği görevinde bulunuyordu. Fethi Okyar, Cumhurbaşkanı'na gönderdiği mektuplarda hükümeti mali ve ekonomik konularda yanlış politika gütmekle suçluyordu. Ona göre de sorunların kaynağı TBMM'de tek bir parti olmasıydı.⁽⁶⁾

Okyar tatilini geçirmek için Türkiye'ye geldiği bir dönemde Mustafa Kemal ile Yalova'da buluştu. Türkiye'de yaşayanlar olayları günlük koşuşturmadan gö-

(1) Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 67.

(2) Yılmaz Gülcen, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 121.

(3) Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1, 1924-1930, Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 299.

(4) Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 44.

(5) Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 386.

(6) Ömer Çınar, "Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemesi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümü, KTÜ SBE Sosyal Bilgiler Dergisi*, 2015, s. 207-229.

remiyorlardı ama yurt dışından yapılan tespitler daha gerçekçiydi.⁽¹⁾ Fethi Okyar, İsmet Paşa hükümetiyle ilgili görüşlerini ve eleştirilerini Gazi Paşa'ya iletti. Özellikle ekonominin doğru yönetilmediğini önemle belirtmişti. Mustafa Kemal Paşa uzun süredir ülkede yönetimin ve demokrasinin daha iyi olması için bir muhalefet partisi kurulmasını düşünüyordu. TBMM içinde sorunların tartışılması ve daha iyi çözümler oluşturulması için bir muhalefet partisine ihtiyaç vardı. Bu sayede [ülke] yönetimine daha farklı düşünceler aktarılmış olacaktı. Mustafa Kemal Paşa kurulacak partinin başına Fethi Okyar'ın geçmesini istedi.⁽²⁾ Fethi Okyar'ın partinin kendi başkanlığında kurulması konusunda tereddüdü vardı ve Gazi Paşa'ya şunu söyledi:

“Sizinle kırk yıllık bir dostluğumuz var. Benim siyasetle ilgili hiçbir beklentim yok. Parti kurma işine sizin isteğinizle giriyorum. Yarın Meclis'te yönetime karşı muhalif eleştiriler başlayınca ortaya tatsızlıklar çıkacaktır. Siyasi parti kurma konusu kolay bir iş değildir zira toplumda memnuniyetsiz olan muhalefette toplanınca hiç öngörülmeyen sorunlara neden olabilir. Gelişmeler karşısında tarafsızlığı koruyabilecek misiniz? Bu konuda tereddütlerim var.”⁽³⁾

Mustafa Kemal Paşa güçlü ve etkin bir cumhurbaşkanıydı. Muhalefet partisinin eleştirileri bazı dönemlerde cumhurbaşkanına da ulaşacaktı.⁽⁴⁾ Okyar, ancak cumhurbaşkanının tarafsız kalması halinde, parti kurmayı kabul edeceğini açık bir dille ifade etti. Fethi Bey'in bu şartı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi.⁽⁵⁾ Mustafa Kemal Paşa'dan yazılı güvence alan Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu içeren dilekçesini 12 Ağustos 1930 günü İstanbul Valiliği'ne teslim etti.⁽⁶⁾

Serbest Fırka'nın kurucular kurulunun önemli bir bölümü Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşları ve yakınlarıydı.⁽⁷⁾ Onun isteğiyle partiye katıldılar. Milletvekili Nuri Conker, Talat Sönmez, Dr. Reşit Galip, Mehmet Emin Yurdakul, Tahsin Uzer, Ahmet Ağaoğlu ve hatta kız kardeşi Makbule Atadan

(1) Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 121.

(2) Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 130.

(3) Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 67.

(4) Ömer Çınar, “Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası Tek Partiden Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş Denemesi”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümü, KTÜ SBE Sosyal Bilgiler Dergisi*, 2015, s. 207-230.

(5) Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 159.

(6) Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 622.

(7) *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1930.

27 yıl süren “tek parti” dönemini yaşayan ülkemiz bu dönemde II. Dünya Savaşı'nın şartlarından etkilendi ve bu süreç halkta bezginlik yarattı. Yurttaşlar doğal olarak kalkınmada, ekonomide, siyasette ve yaşamda yeni açılımlar bekliyordu. 1946 seçimleri ile Türkiye çok partili hayata adım attı. Dört yıl sonra CHP'den ayrılanların kurduğu Demokrat Parti, 1950 seçimlerini kazanarak büyük bir çoğunlukla iktidara geldi.

Demokrat Parti bir tepki partisiydi. Plan ve programı olmadı. Günlük gelişmelere göre kararlar aldı. İktidarda kalabilmek uğruna hesapsız girişimlerde bulundu. Bu arada ekonomi zora girince “din kartı”nı kullanmaya başladı. Laiklik olgusunu zedeleyecek uygulamalar yapıldı. Bu uygulamalar, günümüzde yaşadığımız birçok sorunun başlangıcı oldu.

Araştırmacı yazar Turan Akıncı, 27 Mayıs darbesiyle sonuçlanan on yıllık Demokrat Parti dönemini ilginç siyasal ve sosyal gelişmelerle birlikte kaleme alıyor.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2075-6

9 789751 420756